

УДК 371.134:78(07)

Олена Побірченко

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглядаються різноманітні методологічні підходи до проблеми підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін у вищому навчальному закладі. Досліджується професійна підготовка майбутнього вчителя мистецьких дисциплін з точки зору системного, професіографічного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, акмеологічного, аксіологічного, культурологічного, компетентнісного, технологічного та ін. підходів. Окреслюються методологічні орієнтири проблеми підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін до професійної діяльності.

Ключові слова: методологічні підходи, професійна підготовка, учитель мистецьких дисциплін.

Сучасна вища освіта безпосередньо пов'язана із реалізацією нової педагогічної парадигми яка ґрунтується на зміні ставлення до людини, спрямована на її соціальне становлення та розвиток. Мета вищої педагогічної освіти сьогодні вбачається не у підготовці спеціаліста, а у вихованні професіонала, тобто, насамперед, людини духовно багатой та індивідуально своєрідної, суб'єктивно досвідченої, компетентної в галузі людинознавства і спілкування.

Поширення значної кількості різноманітних методологічних підходів до підготовки педагогічних кадрів, які мають на меті перебудувати навчальний процес згідно з вимогами суспільства, потребують глибокого та змістовного аналізу. Однак, незважаючи на цю різноманітність, можна окреслити певну спільність цілей підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. До них відносяться такі, як: формування здібностей до самоосвіти, саморозвитку, співробітництва; досконаліх навичок спілкування в різних життєвих ситуаціях; створення нових систем цінностей; формування здатності до творчого вирішення проблем, розв'язування двозначних, суперечливих, парадоксальних ситуацій; до вироблення та організації великої кількості інформації; розвиток майстерності; формування ефективної самооцінки, особистої прихильності до організаційних та глобальних цінностей тощо.

Проблемам підготовки педагогічних кадрів присвячено чимало досліджень. Це праці О. Абдуліної, Ю. Азарова, К. Ахіярова, В. Безпалька, А. Глузмана, А. Капської, В. Кременя, Н. Ничкало, Н. Кузьміної,

Ю. Кулюткіна, О. Кучерявого, О. Мороза, О. Пехоти, О. Савченко, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, О. Щербакова та ін.

У сучасній науково-педагогічній та методичній літературі проблема підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін дістала досить ґрунтовне висвітлення. Зокрема, проблемам підготовки вчителя з урахуванням специфіки даної професійної діяльності присвячені дослідження І. Глінської, Л. Масол, М. Кириченко, С. Коновець, В. Кузіна, Б. Неменського, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Рудницької, Г. Тарасенко, О. Шевнюк та ін.

Метою статті є обґрунтування сучасних методологічних підходів до підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін у вищому навчальному закладі

Сучасні дослідники розглядають професійну підготовку майбутнього вчителя з точки зору системного, професіографічного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, акмеологічного, аксіологічного, культурологічного, компетентнісного, технологічного та ін. підходів.

За *системного* підходу проблема професійної підготовки розглядається як педагогічне явище, що взаємопов'язує елементи, які об'єднані спільними функціями та метою, єдністю управління та функціонування. За такого підходу, цілісність структури особистості вчителя мистецьких дисциплін розглядається в єдності комунікативного, професійно-педагогічного та пізнавального компонентів спрямованості. А професійна полікультурна підготовка вчителя розглядається як комплекс: потреб і мотивів; інтелектуальної сфери (педагога); його емоційно-вольових характеристик.

Професіографічний підхід до професійної підготовки майбутнього вчителя окреслюється системою взаємозв'язаних елементів та дій, що характеризують особистість учителя мистецьких дисциплін. Зокрема, його професійну спрямованість, знання основ наук, психології, володіння педагогічною майстерністю та тяжіння до неперервної самоосвіти [5]. А професійна підготовка є результатом реалізації певного комплексу ідеальних вимог до професійної діяльності. Таким чином особистісна зрілість учителя є невід'ємною складовою розвитку його професіоналізму: особистісні риси педагога суттєво впливають на професійну діяльність, а професійна діяльність є важливим чинником формування особистості [10, с. 33].

Діяльнісний підхід до означеної проблеми, орієнтується на цілісному уявленні про педагогічну діяльність, її функції, навчальні завдання, стосунки і способи спілкування і є головним у формуванні змісту і структури професійної підготовки майбутнього вчителя [4, с. 11]. Найважливішими характеристиками діяльнісного підходу, дослідники визначають наступні: завдання, які доводиться розв'язувати фахівцеві в професійній діяльності; типи діяльності, функції; шляхи вирішення

виділених проблем або завдань; знання, якими оперує в своїй діяльності фахівець; уміння та навички; якості особистості; ціннісні орієнтації та установки. Зокрема, у сфері інтелектуально-пізнавального пошуку, емоційно-особистісних проявів; у процесі комунікативно-діалогічної, художньо-естетичної та творчої діяльності. В. Сластьонін виділяє загальнопедагогічні вміння, властивості вчителя, вимоги до структури та змісту психолого-педагогічної, спеціальної і методичної підготовки за спеціальністю [11, с. 140]. Таким чином, діяльнісний підхід передбачає оволодіння студентами системою професійних педагогічних знань, умінь і навичок виконання різноманітних функцій, видів педагогічної діяльності (проектувальної, конструкторської, гностичної, комунікативної, організаційно-управлінської та ін.) [8, с. 57].

Особистісно-орієнтований підхід надає педагогу пріоритетного значення в ефективності педагогічної діяльності як самостійній цінності педагогічної взаємодії. Зокрема, цінність особистості вчителя розглядається як сукупність його індивідуальних та особистісних властивостей і якостей, через які переломлюються наукові закони та закономірності педагогічної науки в повному об'ємі реалізуються на практиці виховання та навчання [2, с. 30]. За таких умов у майбутнього вчителя формується готовність до роботи на основі знання сучасних педагогічних технологій, розуміння ним своєї індивідуальної сутності та виробляється особистісна педагогічна концепція і персонал-технологія» [6, с. 3]. Зокрема, всебічний розвиток особистості кожного студента, коли одночасно підтримуються індивідуальні особливості й забезпечується формування у тих, хто навчається, здатності жити в соціумі, вмінь ефективного співробітництва з оточуючими й відповідних професійних здібностей; культивування в особистості цінності іншої людини; утвердження майбутнім педагогом позитивної особистісної сутності його вихованців (І. Бех); впровадження особистісно орієнтованого змісту та технологій навчання, максимальна індивідуалізація та суб'єктна орієнтація навчального процесу, створення умов для самоосвіти і саморозвитку, осмисленого визначення студентами своїх можливостей і життєвих цінностей (О. Пехота).

Сьогодні вже намітилися конкретні способи реалізації особистісно зорієнтованої педагогічної освіти: вияв поваги до особистості студента і визнання її унікальності; необхідність забезпечення діалогічного характеру навчального процесу; реалізація ідей співтворчості й співпраці як у навчальному процесі, так і в науково-експериментальній роботі; використання методів і прийомів часткової індивідуалізації навчання [6, с. 3–4].

За такого підходу, підготовка майбутнього вчителя мистецьких дисциплін орієнтується на набуття майбутнім учителем нетипових для традиційної освіти вмінь: розкривати учням своє особистісне бачення

твору; активізувати їхні процеси переживання; «відчувати» внутрішній світ іншого, його особистісні потреби; здійснювати діалогічне спілкування; імпровізувати; бути драматургом, режисером і учасником тих чи інших педагогічних ситуацій (О. Рудницька).

Сюди ж, деякі науковці відносять суб'єктний підхід, який є значущим для аналізу проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін. Адже в процесі останньої майбутній учитель стає суб'єктом соціокультурних відносин – праці, спілкування, пізнання і оволодіває цими видами діяльності, досягаючи професійного результату [14, с. 26]; формуючи при цьому особистісний досвід творчого характеру та розвиваючи здатність до осмислення своїх індивідуальних реакцій, без яких неможливо осягнути глибинний художній зміст [10, с. 30–31]. Зокрема, у психолого-педагогічних дослідженнях теоретико-методологічного рівня простежується ідея підготовки майбутнього вчителя як « суб'єкта пізнавальної діяльності у ВНЗ, навчально-професійної у ході педагогічних практик, здатного цілеспрямовано регулювати свій професійний розвиток» [7, с. 7]. Однак сьогодні поки ще немає психолого-педагогічного обґрунтування механізму, умов і шляхів переходу студента з позиції суб'єкта професійної підготовки в позицію суб'єкта індивідуального професійного розвитку протягом всього життя [7].

Акмеологічний підхід розглядає професійну підготовку майбутнього вчителя як розвиток особистості на етапі зрілості та досягнення нею вершин соціального та природного розвитку. А саме, особистісну та професійну зрілість як вищу ступінь соціалізації та професіоналізації людини. Зокрема, становлення здатності зрілої особистості діяти в змінюваних та невизначених умовах, до максимального використання особистістю своїх ресурсів для оптимального співвіднесення із соціумом, посилення ролі саморозвитку в дорослої людини [1, с. 14–15]. За таких умов це – формування у майбутнього вчителя мистецьких дисциплін стійкого прагнення до успіху, до самореалізації творчого потенціалу, життєвої стратегії розвитку творчої особистості фахівця, самовдосконалення професійної діяльності.

Аксіологічний підхід до вивчення проблеми професійної підготовки майбутнього фахівця стосовно аналізу змісту педагогічних ідей, теорій і концепцій з огляду на їхню відповідність чи невідповідність потребам індивіда та суспільства. У структурі професійного образу майбутнього вчителя морально-ціннісні орієнтири впливають на формування в нього антропоцентристського погляду на особистість учня, гуманістичну орієнтацію; на його інтереси, нахили і здібності [14, с. 26]; цінності відіграють роль регулятора педагогічної діяльності, формують структуру особистості вчителя, виступають певним суспільним еталоном, критерієм виміру педагогічних дій [14].

За такого підходу процес професійної підготовки має сприяти

формуванню в майбутніх учителів мистецьких дисциплін ціннісного ставлення до особистості майбутнього вихованця, до освітнього та соціокультурного середовища. А саме, місце, роль художнього пізнання у життєвій самореалізації учня, стимулювання процесів усвідомлення ним самоцінності мистецького твору.

Культурологічний підхід в епіцентр ставить людину як вільну індивідуальність, яка здатна до особистої детермінації в культурі [3, с. 71] і ґрунтується на унікальності кожного суб'єкта навчальної діяльності, на забезпеченні умов його розвитку в контексті індивідуалізованого підходу в особистісно розвивальній системі навчання, що забезпечує соціокультурний саморозвиток особистості. Метою професійної підготовки стає людина культури, змістом – культура, як середовище, а культуротворчість – як спосіб розвитку людини в культурі. За таких умов підготовка майбутнього вчителя мистецьких дисциплін ґрунтується на формуванні особистісних якостей суб'єкта, розкритті у навчально-виховному процесі цілісної та гармонійної картини світу, сповненої сенсорних відчуттів, з повноцінним відображенням у ній явищ культури, зокрема художньої [10, с. 27].

Компетентнісний підхід відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури (рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення пізнавальних проблем), досвіду педагогічної діяльності та педагогічної творчості, що конкретизується в певній системі знань, умінь, готовності до професійної діяльності [14, с. 28]. За такого підходу підготовка майбутнього вчителя мистецьких дисциплін орієнтована на усвідомлення студентами особистісних потягів до діяльності, потреб та інтересів; прагнень і ціннісних орієнтацій; мотивів діяльності; уявлень про свої соціальні ролі; самооцінку особистісних властивостей і якостей, професійних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей; регулювання свого професійного становлення. І проявляється у сучасних творчих формах виконання видів професійної діяльності, глибоких науково-теоретичних знаннях про предмет діяльності і вимагає вияву фізичних, психічних, інтелектуальних, духовних якостей і властивостей особистості [11, с. 157].

У *технологічному* підході до професійної підготовки майбутнього учителя «системотвірним елементом є технологія, за допомогою якої здійснюється взаємодія педагога і учнів» [13, с. 82], організація праці вчителя, підвищення педагогічної майстерності. Зокрема, рефлексивна складова цього підходу незначна, спостерігається запозичення методологічних уявлень про системні й інформаційні технології. Щодо професійної підготовки, то його можливості обмежені лише процесом навчання студентів. За такого підходу підготовка майбутнього фахівця мистецьких дисциплін потребує конструювання специфічних педагогічних

ситуацій, які б актуалізували у навчально-виховному процесі потребу самовираження (такі ситуації створює мистецтво). Саме це, допомагає людині якомога повніше розкрити свій потенціал, таланти, здібності, сприяє актуалізації (А. Маслоу).

Визначаючи своє бачення підготовки вчителів, дослідники звертають увагу на те, що школі сьогодні потрібні не просто хороші вчителі, а «вчитель-технолог, учитель-майстер, учитель-новатор». Це має бути людина з «інноваційним мисленням, здатна усвідомлено взяти на себе відповідальність як за особистість іншої людини, що постійно розвивається, так і школи як системи, що теж перебуває у розвитку» [6, с. 4].

Таким чином, можна зробити висновок, що у сучасних умовах виникають нові вимоги до підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін, які висувають завдання формування у нього «ціннісного самовизначення та вільного вибору, реалізації демократичних і гуманістичних принципів у майбутній педагогічній діяльності, підвищення рівня його загальнопедагогічної і професійної культури» [9, с. 4–5]. Суть цього полягає в осмисленні та вивченні педагогічного досвіду, аналізі причин труднощів, проектуванні шляхів їх подолання, прогнозуванні результатів і наслідків у педагогічному процесі, виборі оптимальних педагогічних технологій.

Розвиток і впровадження у навчально-виховний процес вищої школи педагогічних технологій сприяє збагаченню професійно-педагогічної, зокрема професійно-методичної підготовки, наповнюючи їх новим змістом, формами, методами та прийомами навчання, створюючи нові засоби навчання та вдосконалюючи діючі. Це відбувається тому, що «...технологічна грамотність майбутнього вчителя дозволяє йому усвідомлювати своє істинне покликання, більш реально оцінити потенційні можливості, подивитися на педагогічний процес із позицій кінцевого результату» [9, с. 5]. Хочеться додати, що ознайомлення студентів з широким спектром напрацьованих наукою і практикою педагогічних технологій та набуття навичок і досвіду здійснювати педагогічну діяльність у різноманітних концептуальних системах створює природні умови, за яких студент із об'єкта професійної підготовки перетворюється на суб'єкт індивідуального професійного розвитку.

Зазначені підходи щодо професійної підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін реалізуються в площині наступних принципів: гуманізації, демократизації, неперервності, персоніфікації, системності, діалогічності, природовідповідності, полікультурності, культуровідповідності. Зміст професійної підготовки майбутніх учителів зумовлюється такими сучасними тенденціями розвитку освіти та цивілізації, як: глобалізація, регіоналізація, індивідуалізація, професіоналізація, інтеграція.

Слід зазначити, що підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності пов'язана з перспективами розвитку суспільства загалом і знаходиться в прямому взаємозв'язку з наявними соціокультурними умовами суспільства, що охоплюють певні кваліфікаційно-компетентнісні характеристики фахівця.

Таким чином, охарактеризовані підходи є методологічними орієнтирами дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя мистецьких дисциплін до професійної діяльності і дають можливість всебічно та системно вивчити структуру, зміст та технології підготовки, формування і функціонування її основних компонентів.

Отже, можна стверджувати, що серед основних завдань, що стоять перед системою вищої педагогічної освіти, важливе місце посідає завдання підготовки фахівця широкого профілю, подальше посилення фундаментальної освіти і наближення навчального процесу до дослідницької та практичної професійної діяльності. Звідси мета навчання має передбачати оптимальне поєднання теоретичних знань і творчих здібностей майбутніх учителів, що дозволило б їм після закінчення вузу самостійно підвищувати рівень своєї освіченості й професійної підготовки, знаходити принципово нові розв'язки проблем науки і практики, вільно орієнтуватися у потоці наукової, художньої та суспільно-політичної інформації, обсяг якої постійно збільшується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акмеологический словарь / под общ. ред. А. А. Деркача. – М. : Изд-во РАГС, 2006. – 161 с.
2. Белухин Д. А. Личностно ориентированная педагогика / Д. А. Белухин. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 448 с.
3. Иванова Т. В. культурологическая подготовка будущего учителя : [монография] / Т. В. Иванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
4. Митина Л. М. Психология профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – М. : Изд-во «Флинта» 1998. – 200 с.
5. Мороз А. Г. Профессиональная адаптация молодого учителя / А. Г. Мороз. – К., 1998. 326 с.
6. Освітні технології : навчально-методичний посібник / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.] ; за заг.ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
7. Пехота О. М. Індивідуальність учителя: теорія і практика : навчальний посібник / О. М. Пехота. – вид. 2-ге, перероб. і доп. – Миколаїв : ТОВ «Фірма «Іліон», 2009. – 272 с.
8. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія / О. М. Пехота, А. М. Старева. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2005. – 272 с.

9. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / [О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старєва та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль : навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
11. Сисоєва С. О. Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження : наук. видання / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова / НАПН України ; Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН ; Маріупольський держ. Гуманітарний ун-т. – Київ : Видавничий дім «ЕКМО», 2010. – 362 с.
12. Тарасенко Г. С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти : монографія / Г. С. Тарасенко. – Черкаси : Вертикаль, 2006. – 308 с.
13. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя: загальнопедагогічний аспект / В. І. Шахов. – Вінниця, 2007. – 383 с.
14. Якса Н. В. Професійна підготовка майбутніх учителів: теорія і методика міжкультурної взаємодії в умовах Кримського регіону : монографія / Н. В. Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 568 с.